

Trasa 4

Do Doliny Jezierzycy (ok. 149 km)

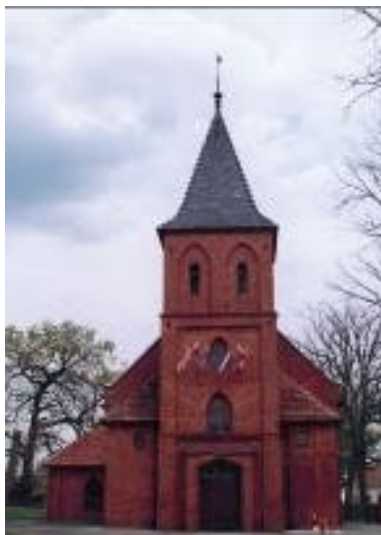
Mapa Okolice Wrocławia DEMART 1:75000

Województwo dolnośląskie. Mapa administracyjno-turystyczna BiK 1:225000

Czeszów > Grochowa > Zawonia > Cerekwica > Trzebnica > Droszów > Borkowice > Wilczyn > Oborniki Śląskie > Rościszewice > Bukowice > Lipnica > Wołów > Rudno > Wodnica > Boraszyn > Ścinawa > Iwno > Przyborów > Buszkowice Małe > Budków > Dąbie > Gryżyce > Kozowo > Węgrzce > Wińsko > Kleszczowice > Stryjno > Białawy > Białawy Wielkie > Barkowo > Barkówko > Węgłewo > Żmigród > Grądzik > Powidzko > Kaszyce Milickie > Kaszyce Wielkie > Domanowice > Przyborów > Ujeździec Wielki > Biedaszków Wielki > Kuźniczysko > Czeszów

1. Czeszów

We wsi warto zwrócić uwagę na neogotycki kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa.

Ponadto ciekawym obiektem jest młyn. Jest to budynek wzniesiony przed 1830 rokiem. Przez większą część swych dziejów wykorzystywany jako młyn właśnie, w wieku XX wyszedł z użytku, zaś na początku wieku XXI splotął. W latach 2007-10 remontowany i przekształcony w trzygwiazdkowy hotel.

2. Grochowa

Na uwagę zasługuje dąb szypułkowy (*Quercus robur*) rosnący w miejscowości Grochowa, który z mocy uchwały Rady Gminy Zawonia stał się pomnikiem przyrody oraz uznany za użytek ekologiczny obszar „Polana Grochowska” znajdujący się na terenie wsi Grochowa.

3. Zawonia

Przejeżdżając przez tę miejscowość warto zatrzymać się na chwilę i zwiedzić kościół Parafialny św. Jadwigi Śląskiej. Jest to budynek murowany, jednonawowy, 27 x 12 m, z wieżą umiejscowioną przy pd. Ścianie prezbiterium o podstawie 9 x 9 m i wys. 30 m., wzniesioną w 2 poł. XVII w. W stylu barokowym, konsekrowany w 1696 r., wzniesiony został na miejscu wcześniejszego kościoła z XVI wieku. We wnętrzu

późnobarokowym ołtarz główny nieznanego autora z obrazem św. Jadwigi, ambona z figurkami 4. Ewangelistów, oraz dwunastogłosowe organy zbudowane przez świdnicką firmę Schlag. W prezbiterium ciekawa figura św. Jana Nepomucena.

Ołtarze boczne i balaski neogotyckie, pochodzące z końca XIX w. Na ścianach bocznych nazwy obrazy drogi krzyżowej z pocz. XX w.

4. Cerekwica

Nazwa wsi wskazuje, że już we wczesnym średniowieczu (XI/XII w.) istniał w tej miejscowości kościół. Przymuszczalnie był on drewniany, a w XV wieku zbudowano kościół murowany. Kościół nosi wezwanie

św. Wawrzyńca. Ostatnia przebudowa obecnego murowanego obiektu miała miejsce na przełomie XVIII i XIX wieku. W 1910 roku zbudowano dzwonnice z trzema dzwonami (jeden z nich odlano po I wojnie światowej ku czci poległych na tej wojnie mieszkańców parafii Cerekwica). W czasie II wojny światowej zdjęto dwa dzwony, które przetopiono dla celów wojennych. Gruntowny remont fundamentów, ścian zewnętrznych kościoła i wieży przeprowadzono wiosną i latem 2002 roku. Sprzed wojny zachował się olejny obraz przedstawiający św. Wawrzyńca. Stacje drogi krzyżowej pochodzą z 1886 roku. Marmurowa chrzcielnica pochodzi z 1913 roku, wykonana została w Monachium. Okna witrażowe z postaciami apostołów Piotra i Pawła, zwiastowania NMP, Świętej Rodziny i Serca Jezusowego były wykonane we Wrocławiu w latach 1895-1903. Na uwagę zasługują także kapliczki przydrożne oraz cmentarz przykościelny z bramą w murze cmentarza oraz kaplicą grobową rodu von Doebschutz .W 2006 roku zostało odnowione wnętrze kościoła, w najbliższym czasie jest planowany remont zewnętrzny. W skład zespołu pałacowo-folwarcznego z połowy XIX w i początku XX w wchodzi budynek oficyny pałacowej, budynek ośmioraka, obora, park pałacowy. We wsi na uwagę zasługują także domy mieszkalne oraz budynek szkoły z początku XX w. Ciekawostką jest, iż na terenie miejscowości występują: miłorząb dwuklapowy, cis pospolity oraz 4 dęby szypułkowe, które są pomnikami przyrody.

5. Trzebnica

Trzebnica położona jest na obszarze o zróżnicowanej rzeźbie terenu. Otaczające ją wzgórza morenowe - Wzgórza Trzebnickie – ukształtowały się w okresie zlodowacenia środkowopolskiego. Te dzieła natury można efektywnie wykorzystać – chociażby ćwicząc kondycję podczas jazdy rowerem po przygotowanych

trasach lub urządzając sobie spacer pieszy lub narciarski grzbietami Trzebnickich Wzgórz. Najwyższe wzniesienia to Farna Góra – 257 m n. p. m. i o metr wyższa Ciemna Góra – 258 m n. p. m. Z obydwu tych punktów roztacza się miły dla oka widok na okolice. W samej Trzebnicy znajduje się Winna Góra, potocznie zwana „Kocią Górą”. Po wejściu na to 219 metrowe wzniesienie obejrzymy bardzo efektowną panoramę miasta. Na jej zboczach znaleziono najstarsze obozowisko ludzkie na terenie Polski, datowane na 500 000 lat (*Homo erectus*). Odkrył je wrocławski archeolog Jan Michał Burdukiewicz.

Pierwszy zapis o miejscowości zwanej wówczas Trebnica pochodzi z 1138 roku. W 1202 r. Henryk Brodaty ufundował tu kościół i klasztor, do którego w 1203 r. wprowadziły się przybyłe z Bambergu cysterki. Opactwo trzebnickie było pierwszym żeńskim klaszturem cysterskim na ziemiach polskich.

Trzebnica otrzymała prawa miejskie w 1250 r., a w roku 1257 wykupiła od klasztoru wójtostwo, uzyskując w ten sposób znaczną niezależność gospodarczą. W XIV wieku miasto znalazło się w granicach księstwa oleśnickiego. W 1348 r. wraz z całym Śląskiem inkorporowana do korony czeskiej, a w roku 1742 znalazła się w państwie pruskim. W 1810 r., za sprawą dekretu sekularyzującego wszystkie klasztory w Królestwie Prus, cysterki opuściły Trzebnicę. W XIX wieku miasto przeżyło rozkwit. Rozbudował się przemysł włókienniczy, powstał bank i drukarnia. W 1886 r. miasto uzyskało połączenie kolejowe z Wrocławiem, a w 1888 r. otwarto "Zdrój św. Jadwigi". W 1897 rozpoczęto elektryfikację, a w 1910 uruchomiono gazownię miejską.

25 stycznia 1945 do Trzebnicy wkroczyły wojska sowieckie. W marcu i kwietniu 1945 skoncentrowała się tu 2 Armia Wojska Polskiego. Z II wojny światowej miasto wyszło zniszczone w 75%. Od 20 kwietnia do

początków czerwca 1945 r. Trzebnica była pierwszą siedzibą władz województwa dolnośląskiego (wojewoda Stanisław Piaskowski).

Warto też wspomnieć, że urodzili się tu m.in. książę wielkopolski Przemysław I i królowa francuska Maria Leszczyńska.

Odwiedzając Trzebnicę trzeba koniecznie zwiedzić dawne opactwo cysterek. Zakon podlegał cystersom z Lubiąża. W 1208-1219 wybudowano w stylu romańskim trójnawowy, jeden z pierwszych w Polsce kościołów ceglanych (długość 80,4 m, szerokość 23,8 m, szerokość transeptu 31,6 m). W 1268-1269 dobudowano pierwszą w Polsce kaplicę w stylu gotyckim, w której umieszczono szczątki św. Jadwigi. Znaczenie klasztoru szybko wzrosło, gdy w 1212 roku wstąpiła doń Gertruda, córka władców Śląska: Henryka I Brodatego i Jadwigi, która zresztą sama w 1232 została księżką. O dużej randze klasztoru świadczą też fakt, iż od 1214 mieszkaly tu i wychowywały się przez kilka lat królowy czeskie –

Agnieszka, późniejsza święta wraz z siostrą Anną – późniejszą żoną Henryka Pobożnego. Od samego początku bazylika stała się mauzoleum Piastów śląskich. W sumie pochowano tu 22 przedstawicieli tego rodu, m.in. w 1238 księcia wrocławskiego i krakowskiego Henryka I Brodatego, wcześniej także ks. Konrada Kędzierzawego, małoletniego syna Henryka Brodatego, a w 1267 św. Jadwigę. Obecnie większość z nich leży w podziemiach kaplicy św. Jadwigi.

Najazdy husytów połączone z dewastacją klasztoru i majątków klasztornych w 1432 i 1433, a następnie zniszczenia w 1475 dokonane przez węgierską armię Korwina zapoczątkowały długotrwały okres upadku i stagnacji klasztoru, utrwalony przez uwikłanie się Śląska w spory religijne związane z ekspansją protestantyzmu. Z nielicznych dzieł sztuki zamówionych w XVI wieku przetrwała głównie wczesnorenansowa chrzcielnica i kilka epitafiów.

Dopiero wzrastająca zamożność Śląska i jego rekatolicyzacja po zakończeniu wojny trzydziestoletniej w 1648 oraz przełomowa dla sojuszu habsbursko-polskiego zwycięska wojna religijno-narodowa z Turcją (bitwa pod Wiedniem w 1683) stworzyły sprzyjającą gospodarczo i politycznie bazę dla zwiększenia kultu św. Jadwigi, z którą identyfikowali się zarówno Polacy jak i katolicy Habsburgowie. Pierwsze prace nad renowacją świątyni zaczęła w 1676 księżka Krystyna Pawłowska.

Barokizacja świątyni nastąpiła w dwóch głównych etapach. Pierwszy przypadł na lata 1680-1685. Po ustanowieniu w 1680

przez papieża Innocentego XI na prośbę Jana III Sobieskiego oraz Habsburgów dnia św. Jadwigi jako święta powszechnego w całym Kościele katolickim zakon zainicjował prace artystyczne w kościele celem ożywienia ruchu pielgrzymkowego i umocnienia katolicyzmu w rejonie. Najważniejszym było wyeksponowanie grobu św. Jadwigi w sanktuarium świętej. W związku z tym, krakowski rzeźbiarz Marcin Bielawski w 1680 wykonał z marmuru: czarnego dębickiego i różowego pacytówickiego sarkofag z rzeźbą świętej przykryty baldachimem wspartym na 14 kolumnach. W 1685 wyposażono kaplicę w ozdobną ambonę. Jednocześnie w samym kościele Jakub Bielawski (syn Marcina) wykonał w 1685 marmurowy sarkofag dla księcia Henryka I Brodatego i wielkiego mistrza zakonu kawalerów mieczowych Feuchtwagena, gdzie przeniesiono szczątki obu władców, spoczywających wcześniej oddzielnie. Wspólny pochówek męża świętej i kojarzonego z walkami z muzułmanami mistrza zakonnego miał symbolizować triumf chrześcijaństwa nad islamem. Zamówiono cykl 20 obrazów olejnych poświęconych życiu św. Jadwigi wykonanych w pracowni najświetniejszego malarza śląskiego baroku Willmanna. Malarz ten namalował też w 1685 obraz *Męczeństwo św. Bartłomieja* dla ówczesnego ołtarza głównego (obecnie w ołtarzu bocznym). Zarówno dla kaplicy św. Jadwigi jak i dla kościoła wykonano szereg ołtarzy (niezachowanych, z wyjątkiem jednego w kaplicy św. Jadwigi). Już po zakończeniu głównych prac w kościele, dobudowano jeszcze północną kruchtę w 1690.

Po przywróceniu świetności świątyni, zakonnice postanowiły odnowić bardzo wówczas zaniedbany klasztor. Okazało się, że naprawa zniszczonych budynków, zbudowanych w dodatku w niemodnym już stylu romańskim i zbyt małych jest zbyt kosztowna, dlatego w 1697 wyburzono stary klasztor i rozpoczęto

budowę dwukrotnie większego, nowego zespołu gmachów zaprojektowanych przez wrocławskiego architekta Kalkbrennera.

Drugi etap barokizacji kościoła przypadł na okres 1730–1760. Zastąpiono wtedy ołtarze główne bazyliki i kaplicy św. Jadwigi (1730) i wszystkie boczne ołtarze (16 w bazylice i 5 w kaplicy św. Jadwigi) nowymi ołtarzami rzeźbionymi w stylu rokoka, zbudowano monumentalną rokokową ambonę w bazylice, zamówiono także szereg mniejszych prac, m.in. chrzcielnicę. Do wykonania tych prac zaproszono czołowych artystów Śląska. Główne prace rzeźbiarskie wykonał Mangoldt w okresie 1739-1745: ołtarz główny bazyliki, ambonę, całopostaciowe rzeźby św. Jadwigi i św. Elżbiety u wejścia do prezbiterium. Oprócz tych drewnianych dzieł, Mangoldt wykonał alabastrową figurę św. Jadwigi, którą umieszczono na sarkofagu świętej, na miejsce wcześniejszej rzeźby dłuta Bielawskiego, którą przeniesiono do kaplicy św. Jana Chrzyciela, ustawiając w miejscu krótkotrwałego (1268-1269) pochówku świętej. Z warsztatu Mangoldta pochodzi też jeden z bocznych ołtarzy bazyliki. W tym okresie w kaplicy św. Jadwigi powstało duże epitafium księżnej legnicko-brzeskiej Karoliny powstałe w pracowni Rauchmüllera i Pawła oraz Piotra Strudłów. Najważniejsze obrazy tego okresu wykonał dla bazyliki Bentuma w 1747-1748. Jego pędzla są oba obrazy ołtarza głównego (*Wniebowzięcie NMP i Trójca Święta*), dwa obrazy w prezbiterium (opatki trzebnickiej Gertrudy i *Śmierć św. Jadwigi*) i *Śmierć św. Benedykta* (kopia obrazu Willmanna) w jednym z bocznych ołtarzy kaplicy św. Jadwigi. Dwa obrazy (św. Anny i św. Józefa) ołtarzy bocznych kaplicy św. Jadwigi namalował F. Scheffler, zachowało się też kilka obrazów

ołtarzowych. W tym okresie podjęto też znaczne prace poza kościołem, przede wszystkim w 1734 zakończono budowę Kalwarii na wzgórzach wokół świątyni, a w 1738 ustawiono przed kościołem barokową kolumnę (wysokości 10 m) ze św. Janem Nepomucenem na szczycie.

Już po zakończeniu głównych prac tej fazy barokizacji kościoła, w 1780 podjęto decyzję o budowie dużej wieży (68 m) kościelnej w miejscu głównego, romańskiego wejścia od strony zachodniej. Wieża zaprojektowana przez wrocławskiego architekta Dahna ukończona została w 1785.

Zniszczenia husyckie oraz barokizacja spowodowały prawie całkowitą zagładę wyposażenia gotyckiego. Zachowały się tylko nieliczne obiekty, m.in. rzeźba późnogotycka Matki Boskiej z XV w. oraz obraz ołtarzowy późnogotycki Matki Bożej z Dzieciątkiem.

Pomimo zakończenia głównych prac budowlanych, sytuacja gospodarcza klasztoru w drugiej połowie XVIII w. zaczęła się gwałtownie pogarszać. W 1742 po zajęciu Śląska przez protestanckie Prusy nowe władze nadały miastu Trzebnicy pełną niezależność gospodarczą i sądowniczą od klasztoru (miasto było częściowo niezależne od zakonu od 1257). W 1810 klasztor, będący wówczas właścicielem 1 miasta, 73 wsi, 25 folwarków i 10 kościołów patronackich uległ sekularyzacji przeprowadzonej w całych Prusach. Kościół dalej funkcjonował, ale jako parafialny. Klasztor był zamieniony na obóz jeniecki dla Rosjan w czasie wojen napoleońskich, w 1813-1816 użytkowano go jako lazaret, a w niektórych pomieszczeniach urządzono mieszkania urzędników. W 1817 założono w klasztorze fabrykę sukienniczą, która działała do 1857. Następnie, po nieudanej próbie lokalizacji w klasztorze więzienia, klasztor był niezagospodarowany. W 1870 część klasztoru wykupili joannici, a w 1889 resztę klasztoru odkupiły boromeuszki. Oba zakony urządziły w swych częściach szpitale, po czym joannici odsprzedali swój udział boromeuszkom.

W 1903 przeprowadzono restaurację bazyliki. W tym czasie rzeźbiarz Bemsten odnowił ambonę w kaplicy św. Jadwigi. Na wieży zamontowano duży, ozdobny zegar i kute ozdobne kraty. Jednocześnie wrocławscy artyści Schwarzbach i Hans Pözig zbudowali chór muzyczny w bazylice, gdzie umieszczono organy zbudowane na początku XX w. przez firmę Schlaga ze Świdnicy.

W okresie międzywojennym, w czasie drobnych renowacji odkryto i wyeksponowano portale romańskie, m.in. zdobiony, lekko uszkodzony, portal sprzed 1250 z tympanonem ze sceną adoracji NMP z Dzieciątkiem, zdobiony portal romański z okresu 1218-1230 z tympanonem z przedstawieniem króla Dawida oraz w kaplicy św. Jadwigi bogato zdobiony portal wczesnogotycki z romańskim dwustronnym

tympanonem z końca XIII w. (od strony prezbiterium bazyliki częściowo odsłonięty przedstawiający Ukrzyżowanie, od strony kaplicy ilustrujący koronację Matki Bożej). W latach 1926-1927 w kalwarii trzebnickiej zbudowano dużą kopię grotty z Lourdes wykonaną z bloków miejscowej rudy żelaza.

Po II wojnie światowej udostępniono turystycznie kryptę św. Bartłomieja ukończoną w 1214, z trójnawową z absydą, przebudowaną w XVII i XX w. Znajduje się tam nagrobna płyta księcia

oleśnickiego Konrada II z początku XV w. oraz ołtarz i rzeźby wolno stojące barokowe, tamże urządzono lapidarium fragmentów rzeźb romańskich. W dwupiętrowej zakrystii romańskiej urządzono muzeum, z cennymi zbiorami sztuki sakralnej od XIII w. do dziś, w tym z relikwiarzem z czaszką św. Jadwigi z 1553, wykonanym we Wrocławiu.

Interesującym obiektem jest też Kościół parafialny św. Piotra i Pawła. Późnoromański kościół w tym miejscu wzniesiono w XIII wieku, później dostawiono do niego gotycką wieżę. W latach 1525-1947 należał do gminy ewangelickiej, która w XIX wieku przebudowała go w stylu neogotyckim (jednak w dolnych partiach wieży i kościoła zachowały się średniowieczne relikty.

W niewielkiej odległości od drogi prowadzącej z Wrocławia do Trzebnicy, u wrót miasta, stoi Kapliczka Świętej Jadwigi Śląskiej. Jak głosi legenda w miejscu tym odpoczywała św. Jadwiga podczas swoich podróży do Wrocławia. W środku Kapliczki umieszczony jest drewniany ołtarzyk z obrazem przedstawiającym modlącą się świętą. Uroku dodaje jej malownicze położenie na Kaplicznym Wzgórzu (255 m n.p.m.) w otoczeniu alei wiekowych lip.

Piękno tego miejsca docenili również twórcy kultowych polskich filmów. W pobliżu kapliczki rozgrywają się sceny filmu Andrzeja Wajdy „Popiół i diament”. Kapliczne Wzgórze wybrano również jako miejsce akcji do kilku scen serialu „Czterej Pancerni i Pies”.

Bardzo interesujący jest też Kościół pw. Czternastu Świętych Wspomożycieli (zwany też Kościółkiem Leśnym), który został zbudowany w stylu neogotyckim w 1886 roku. Opiekował się nim mieszkający w pobliskiej samotni pustelnik (ostatnim pustelnikiem był zmarły w 1946 roku brat Feliks Płitzko). Dawna pustelnia spłonęła w 1967 roku. Obecnie jej miejsce zajmują nowa plebania, nazywana potocznie „Pustelnią. Z budynkami

kościółka Leśnego i „Pustelni” sąsiaduje Grotą Matki Boskiej z Lourdes. Została ona wzniesiona z brył rudy darniowej w 1926 roku. Przestrzeń pomiędzy Kościółkiem Leśnym, pustelnią i grotą wypełniał do lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku niewielki cmentarz niemiecki.

Ulubionym miejscem spacerów i wycieczek rowerowych mieszkańców Trzebnicy i turystów jest położony na południowych obrzeżach miasta Las Bukowy. Las przeplatany jest licznymi ścieżkami turystycznymi, prowadzącymi głównie do Drogi Krzyżowej i Leśnego Kościółka, do którego w niedzielę i święta można wybrać się na mszę. W pobliżu lasu znajdują się stawy, nad którymi można odpocząć i miło spędzić czas przy połowie ryb. Okolice lasu mają niepowtarzalny urok o każdej porze roku. Las pełnił swego czasu ważną funkcję uzdrowiskową.

Droga Krzyżowa w Lesie Bukowym ufundowana została w XVIII w. przez opatkę klasztoru Zofię Korycińską. Kapliczki mają kształt graniastostupa z pochyłym dwuspadowym dachem, mają wyraźne podobieństwo stylowe do wybudowanego na przełomie XVII i XVIII w. klasztoru.

6. Wilczyn

Wilczyn po raz pierwszy wzmiankowany był w 1175 roku, zaś 1202 został zatwierdzony jako dobro klasztorne. Wskutek reformacji Wilczyn przestał być dobrem klasztorne – większość mieszkańców była wyznania luterańskiego. Do 1945 we wsi znajdował się dwór rodziny Lauterbachów oraz kościół ewangelicki. Wojnę przetrwała neogotycka kaplica na dawnym cmentarzu ewangelickim, obecnie nieużywana. W krypcie kaplicy zachowała się zniszczona płyta nagrobna Lauterbachów.

Wilczyn Leśny jest malowniczo położony wśród Wzgórz Trzebnickich. Sąsiadują z nim Lesiste Wzgórze – jedno z nielicznych zalesionych odgałęzień Wzgórz Trzebnickich. W odległości około kilometra za wsią znajdują się dwa stawy rybne, pełniące funkcję hodowlaną (głównie hodowla karpia) oraz rekreacyjną (kąpielisko). W pobliskich lasach (między Obornikami a Wilczynem) przez kilka kilometrów ciągnie się stary rów przeciwczołgowy, zbudowany przez Niemców w czasie II wojny światowej dla utrudnienia przejazdu wojskom

radzieckim. W przeciwnych lasach znajduje się również tor motocrossowy "Wilczy Jar" Obornickiego Klubu Motorowego – będący miejscem licznych imprez związanych ze sportami motorowymi – w tym Mistrzostw Polski.

7. Oborniki Śląskie

Jest to stosunkowo młoda miejscowość, w związku z czym jej zabytki są niezbyt wiekowe. Warto tu przede wszystkim zwrócić uwagę na kościół parafialny Najświętszego Serca Pana Jezusa przy ul. Wyszyńskiego. Wzniesiony został w latach 1899-1901 według projektu A. Langerera. Budynek powstał w stylu neogotyckim, jest jednonawowy, posiada transept i narożną wieżę od frontu. Wnętrze jest nakryte sklepieniem sieciowym.

Interesujący jest również kościół parafialny św. Judy Tadeusza (dawny ewangelicki) przy ul. Trzebnicka. Jest to budynek ceglany, w formach secesji i wczesnego modernizmu, z elementami gotycyzującymi, wzniesiony został w roku 1908 według projektu R. Gaze i A. Böttchera. Zastąpił pierwotny kościół szachulcowy z 1623 roku, który rozebrany został w latach 1912-1923.

Obecny kościół jest jednonawowy, posiada wieżę, pierwotnie zwieńczoną miedzianym hełmem.

Warto też zobaczyć zamek. Powstał w miejscu dworu z XVII wieku. Wzniesiony został w latach 1864-1865 wg projektu W. Grapowa dla Karla Friedricha Gustava Schuberta z oktagonalną wieżą. Obok zamku znajdują się park i zabudowania folwarku. Po wojnie pałacyk przejęty przez PGR i zmodernizowany, z części historycznej zachowała się właściwie tylko wieża. Budynki zdrojowe

Znajdują się tu liczne sanatoria i wille z drugiej połowy XIX wieku i pierwszej ćwierci wieku XX. W południowej części ul. Trzebnickiej Lewaldsche Kurantstalt założony w 1870 roku oraz Sprengelsche Privatanstalt założony w 1881. Oba zakłady pierwotnie były przeznaczone dla nerwowo chorych. Od wschodu na ul. Prusickiej sanatorium „Szarotka” (Friedrichshöhe) z początku wieku XX, obok zaś park z XIX wieku i sztucznie podwyższona Kowalska Góra (o wysokości 246 m). Na zachód od miasta znajduje się „Sanatorium Leśne” z 1913 roku, przebudowane w latach 1920-1936 wg projektu T. Effenbergera z parkiem krajobrazowym, wyspą, kamienną grota i altaną ogrodową.

8. Wołów

Osobom przebywającym w tym mieście szczególnie polecamy zwiedzić kościół parafialny św. Wawrzyńca (dawny ewangelicki). Pierwotny kościół na tym miejscu wzmiankowany był w 1288 roku, zaś gotycką farę zaczęto wznosić w roku 1391. Zasklepią została w latach 1406-1408. Kilkrotnie ulegał pożarom, po których był remontowany. Prócz tego przeszedł kilkakrotnie restaurację. W latach 1522-1945 z krótką przerwą mniej więcej w okresie 1675-1707 należał do gminy ewangelickiej. Od 1998 roku jest katolickim kościołem parafialnym. Kościół ten jest trójnawową ceglana halą. Posiada wieżę mieszczącą się między prezbiterium a nawą. Wnętrze jest zbarokizowane, zawiera z trzech stron drewnianą empore, nad którą mieści się od zachodu

barokowa empora z prospektem organowym. Wystrój barokowy, we wnętrzu i na zewnątrz kościoła ciekawy zespół nagrobków i epitafiów inskrypcyjnych z XVII-XVIII wieku.

Bardzo interesujący jest też kościół parafialny św. Karola Boromeusza. Barokowy budynek wzniesiony w latach 1712-1726 dla karmelitów bosych z fundacji barona Johanna Adama Garniera. Później kilkakrotnie remontowany i restaurowany. Wzniesiony został na planie prostokąta, posiada węższe prezbiterium. Na fasadzie mieści się portal z rzeźbami Eliasza i Elizeusza

oraz herbem fundatora. Ołtarz główny rokokowy autorstwa J. G. Reitera z 1781 roku, w nim obraz pędzla J. J. Knechtla przedstawiający Głorię św. Karola Boromeusza oraz cztery figury. Reszta wyposażenia pochodzi głównie z 1 połowy XVIII wieku.

Klasztor karmelitów powstał w tych samych czasach, co kościół, został przebudowany w XIX i XX wieku, nad jego portalem znajduje się gotycka drewniana figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem z wieku XV.

Ponadto wart obejrzenia jest pałac (obecnie Urząd Powiatowy). Zamek w Wołowie prawdopodobnie powstał w początkach XIV wieku z polecenia księcia głogowskiego Konrada I, choć jest to kwestia sporna. Zamek został przebudowany w XVI i XVII wieku, a na początku XVIII zniszczony przez pożar. Odbudowa nastąpiła w latach 1714-1725, a kolejne, mniejsze przeróbki miały miejsce aż do wieku XX. Budynek pałacu skupione są w wokół wewnętrznego dziedzińca.

Na placu przed fasadą pałacu figura Matki Boskiej Immaculaty powstała z fundacji Josepha Leopolda Reinischa w roku 1731.

Innym ciekawym obiektem jest ratusz. Pierwotnie ratusz wzniesiony został w drugiej połowie XV wieku, po pożarze z 1689 został przebudowany w stylu

barokowym z wykorzystaniem murów gotyckich. W późniejszych latach był jeszcze wielokrotnie remontowany. Zbudowany został na rzucie czworoboku z wieżą od zachodu. Na fasadzie znajduje się portal (od południa) z kartuszem herbowym Piastów legnicko-brzeskich z 1792 roku.

Swego rodzaju emblematem Wołowa są mury miejskie, z których zachował się jedynie fragmenty

średniowiecznych murów obronnych z pomnikiem „wołowskich byków”.

9. Ścinawa

Pierwsza wzmianka o grodzie datowana jest na 1202 rok. Mowa jest tam o wsi będącej we władaniu klasztoru w Trzebnicy. Prawa miejskie Ścinawa otrzymała między rokiem 1248 a 1259 od księcia głogowskiego Konrada I. Ścinawa była w swej historii stolicą odrębnego samodzielnego księstwa piastowskiego. Władął nim Jan Ścinawski, który kazał się tytułować „dziedzicem Królestwa Polskiego”. Miasto było wielokrotnie niszczone. W 1343 roku Kazimierz Wielki w bitwie z Luksemburgami o Wschowę zdobył Ścinawę, a następnie nakazał jej spalenie i zburzenie murów. Miasto zmieniło również często właścicieli. Początkowo władali nim książęta oleśnicy, którzy byli właścicielami Ścinawy kilkaset lat aż do wymarcia ostatniego potomka tejże linii. Od roku 1492 miasto przeszło na własność korony czeskiej. Kres miastu przyniosła wojna trzydziestoletnia, podczas której Ścinawa została niemal doszczętnie zniszczona. 11 października 1633 roku doszło pod Ścinawą do bitwy wojsk cesarskich pod dowództwem księcia Albrechta von Wallensteina z wojskami szwedzkimi dowodzonymi przez von Thurna zakończonych druzgocącą klęską tych ostatnich. Wojska Wallensteina zdobyły m.in. cały obóz oraz 16 dział. Zniszczenia miasta po tej bitwie były tak znaczące, że zahamowały jego rozwój na kilkaset lat. W XVIII wieku miasto splądrowali Szwedzi, a w latach 1740-1742 Ścinawa przeszła pod władanie Prus. Z biegiem lat stała się małym, nic nieznaczącym miasteczkiem znanym tylko z organizowanego tutaj jarmarku. Wielki pożar, który nawiedził miasto w 1834 roku, zniszczył liczne budynki w mieście, kolejny raz ograniczając jego rozwój. Ścinawa podniosła się gospodarczo dopiero pod koniec XIX wieku. Znaczenie miasta podkreślał fakt, że do roku

1932 Ścinawa była stolicą odrębnego powiatu, w składzie którego znajdowały się miejscowości posiadające wówczas prawa miejskie, jak Rudna czy Chobienia. Przeprowadzenie linii w 1874 roku na trasie Wrocław-Głogów, a następnie w 1898 roku na trasie Rawicz-Legnica znacząco ożywiło gospodarkę miasta. Do roku 1919 Ścinawa była połączona bezpośrednią linią kolejową przez Krzelów oraz Górę Śląską z Leszmem, po tym okresie w związku ze zniszczeniem w czasie powstania wielkopolskiego mostu pod Leszmem na Kopanicy oraz wytyczeniem granicy państwowej kolej docierała do Góry Śląskiej. Większego znaczenia nabrał także port na Odrze. Na terenie miasta funkcjonowała m.in. cukrownia, cegielnia, odlewnia żelaza, fabryka mydła, browar. Upadek miasta spowodowała II wojna światowa, konkretnie zaś przejście frontu zimą 1945 r. Ścinawa została bowiem zamieniona w twierdzę stanowiącą silny punkt oporu niemieckich wojsk na Dolnym Śląsku. Na przedmieściach wybudowano wiele budowli obronnych, w tym ponad 60 schronów betonowych. Miasto broniła liczna armia złożona m.in. z adeptów Szkoły Podoficerskiej z Jaworowa, którzy dysponowali ponad 30 czołgami oraz znaczną ilością artylerii. Po ciężkich walkach 31 stycznia 1945 roku Ścinawa została zdobyta przez wojska radzieckie. Walki upamiętnia czołg T-34, który znajduje się na cokole przed ścinawskim ratuszem. To on jako pierwszy sforsował Odrę w 1945 roku. W wyniku działań wojennych miasto Ścinawa zostało zniszczone w 75%-w większości tuż po wyzwoleniu przez żołnierzy Armii Czerwonej, którzy podpalili nawet zabytkowy budynek ratusza. Większość zabytkowych budynków w mieście legła w gruzach, m.in. ratusz, klasztor ojców bonifratrów, zamek, zabytkowe kamieniczki, pomniki czy budynki użyteczności publicznej. W następnych dziesięcioleciach ciężko zniszczoną Ścinawę częściowo

odbudowano i rozbudowano. W latach 60 XX w. wybudowano nowy ratusz oraz nową pierzeję rynkową w stylu socrealistycznym. Mimo tego do dziś pozostały w centrum puste place po niegdyś istniejących budowlach. Po wojnie powstały nowe osiedla mieszkaniowe, ośrodek zdrowia, liczne firmy.

Podczas II wojny światowej wiele ważnych budowli miasta uległo zniszczeniu, m.in. ratusz, zabytkowe kamieniczki, kościoły, klasztor oraz zamek. Mimo to na terenie Ścinawy zachowało się kilka zabytków, do których należą: fragmenty murów miejskich, kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, wieża ratusza, zabytkowe kamieniczki, budynek dworca i stacji kolejowej.

Mury miejskie pochodzą z XIV-XV wieku. Dawniej posiadały one dwie bramy: Bramę Odrzańską i Bramę Głogowską. W XV wieku bramy te zostały powiększone o dwie furty: Starą i Łazienną. Mury, które od XIX wieku były sukcesywnie rozbierane i przeznaczane na materiał budulcowy, obecnie zachowały się w niewielkim fragmencie w zachodniej części miasta. Zbudowane są one z cegły typu gotyckiego. W niektórych miejscach są widoczne ślady dawnej fosy.

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego jest najcenniejszym zabytkiem Ścinawy. Pierwsza notka o tym kościele pochodzi z 1209 roku. Poważnej przebudowie uległ w XV wieku. Kościół jest murowany z cegły gotyckiej, trzynawowy, typu halowego, z wydłużonym prezbiterium. Do wykonania dekoracji użyto piaskowca. W zachodniej części budowli dominuje potężna, czworoboczna wieża, w górnej części przechodzi ona w ośmiobok. Góra nakryta ośmiobocznym hełmem zakończonym figurą krzyża. Wewnątrz zachowały się dwa nagrobki kobiet pochodzące z 1595 i 1605 roku. Nagrobki te posiadają bogate zdobienia.

Ostatni ścinawski ratusz został znacznie przebudowany w XIX wieku. Podczas II wojny światowej został poważnie zniszczony i do naszych czasów zachowała się tylko monumentalna, czworoboczna wieża, która w górnych partiach staje się ośmioboczną. Wieża ta

nakryta jest stożkowatym hełmem. Do wieży ratuszowej dobudowany jest nowy budynek, w którym mieści się obecnie Urząd Miasta i Gminy Ścinawa.

Część ścinawskiej starówki przetrwała wojnę, jednak jest to niewielki fragment dawnego zespołu staromiejskiego. Większość zachowanych kamienic w centrum miasta pochodzi z końca XIX i początku XX wieku.

Budynek dworca i stacji kolejowej pochodzi z drugiej połowy XIX wieku wraz całym zespołem urządzeń i budynków: wieża ciśnień, rampy i magazyny kolejowe, budynki administracyjno mieszkalne, nastawnia oraz budka dróżnika.

10. Wińsko

Zarówno historyczna nazwa "Vin" z 1272 roku, jak i obecna - Wińsko - pochodzą od słowa winnica lub winorośl. Nazwa ta związana jest z faktem, iż w czasach historycznych na pobliskich wzgórzach uprawiana była winorośl.

W dokumencie potwierdzającym posiadłość klasztoru w Lubiążu, pochodzącym z roku 1217, znajduje się zapis: "Wroblino juxta Vin". Przez niektórych badaczy jest on traktowany jako najwcześniejsza wzmianka o Wińsku. Natomiast za pierwszy pewny historyczny przekaz mówiący o Wińsku, przyjmuje się dokument wydany w roku 1272, w którym wymieniony został proboszcz tutejszego kościoła o imieniu Nicolaus.

W roku 1285 książę Przemko Ścinawski dokonał lokacji miasta na prawie niemieckim. Miasto otrzymało wolność

podatkową na okres dziesięciu lat. Około roku 1300 w Wińsku były bite monety książęce. Pierwszy przekaz źródłowy wymieniający burmistrza oraz radców miejskich Wińska pochodzi z roku 1377. W roku 1512 król Władysław Jagiellończyk nadał miastu herb. Ukazywał on, umieszczonego na czerwonym polu rycerza z podniesioną przyłbicą, który w prawej ręce trzyma nagi miecz, w lewej natomiast gałąź winorośli z winnymi gronami.

Około połowy XVI w. w Wińsku następuje rozkwit rzemiosła, o czym świadczą formujące się miejskie organizacje cechowe oraz liczne przywileje nadawane poszczególnym cechom zarówno przez radę miejską oraz przez książąt.

Około roku 1613 wybudowany został ratusz. W czasie wojny trzydziestoletniej, w roku 1633, miasto zostało spustoszone. Po śmierci ostatniego piastowskiego księcia miasto przeszło pod panowanie cesarza austriackiego.

Wiek XIX był bardzo pomyślnym okresem w rozwoju miasta. W 1830 roku w Wińsku stały 232 domy mieszkalne. Miasto posiadało browar miejski, słodownię, farbiarnię, 2 olejarnie, 7 młynów wietrznych, kierat, młyn do mielenia kory oraz suszarnię tytoniu. Miasto miało również własną cegielnię wybudowaną we wsi Jakubikowice, działającą do czasów I wojny światowej.

W latach 20 XIX wieku uporządkowano pozostałości średniowiecznych fortyfikacji. W pierwszej połowie XIX w. wybrukowano rynek oraz większość ulic. W latach 1853-1856 roku prowadzono prace ziemne związane z budową przebiegającego przez Wińsko odcinka drogi łączącej Rawicz z Lubinem. W roku 1857 w południowej części miasta między stawem a stacją koszar założono promenadę, którą obsadzono 560 lipami. Pod koniec wieku XIX Wińsko uzyskało łączność kolejową w związku

z otwarciem w roku 1898 linii kolejowej Rawicz - Legnica.

W roku 1911 w Wińsku wybudowana została gazownia. Po pierwszej wojnie światowej miasto podłączone zostało do elektrowni w Legnicy.

W trakcie działań wojennych w czasie II wojny światowej w bardzo dużym stopniu zniszczone zostało historyczne centrum miasta. Z przyrynkowej zabudowy ocalało

zaledwie 6 budynków, z ratusza pozostały tylko mury obwodowe, które wkrótce rozebrano. Stosunkowo dobrze zachowana jest historyczna zabudowa Przedmieścia Wołowskiego.

Kościół p.w. Świętej Trójcy wzmiankowany był już w roku 1354. W tym czasie był budowlą murowaną i nosił wezwanie Najświętszej Marii Panny. Zburzony w roku 1432 przez husytów, odbudowany został w 1442 r. W czasie pożaru miasta, w roku 1514, kościół prawie doszczętnie spłonął, pozostały tylko resztki murów obwodowych.

Odbudowa świątyni parafialnej prowadzona była w latach 1549-1562. Od tej pory kościół noszący dotychczas wezwanie Marii Panny, poświęcony został Trójcy Świętej. W latach 1669-1671 przeprowadzono gruntowny remont kościoła.

W roku 1826 roku przebudowano zakrystię. W roku 1876 do zachodniej elewacji korpusu, na osi kościoła dobudowano neogotycką wieżę. W tym samym czasie przeprowadzono także gruntowny remont murów oraz wyposażenia kościoła.

Ciekawy jest też kościół p.w. św. Michała Archanioła. W roku 1709 nakazem cesarza Józefa I, dla zamieszkujących miasto katolików, utworzona została tzw. Kuria Józefińska. Katolicy otrzymali własną kaplicę i szkołę, które utrzymywane były z kasy cesarskiej.

Kaplica początkowo mieściła się w zachodnim skrzydle ratusza. W 1879 roku, kiedy to miała miejsce przebudowa ratusza, władze miejskie, w zamian za zwolnienie ratuszowych pomieszczeń, wypłaciły katolikom odszkodowanie. Za uzyskane pieniądze, jeszcze w tym samym roku zakupiono pod budowę kościoła parcelę położoną w pobliżu plebanii. Prace przy nowo wznoszonej budowli rozpoczęto w roku 1884. Konsekracja świątyni odbyła się 10 lipca 1886.

Wyokrąglona linia murów obronnych sugerować może, iż pierwotnie umocnienia miasta stanowiła drewniana

palisada z suchą fosą. Budowę murów miejskich rozpoczęto zapewne w XIV wieku. Wzniesione były one z kamienia polnego i sięgały ok. 25 stóp wysokości. Otaczały miasto pojedynczym pierścieniem. Do miasta prowadziły trzy bramy: od południa wołowska, od północy wąsoska, od zachodu głogowska. W latach 1995-1997, zachowane do obecnych czasów

pozostałości murów poddano konserwacji oraz wykonano ich częściową rekonstrukcję.

11. Barkowo

W miejscowości tej warto zwrócić uwagę na kościół parafialny p.w. św. Marcina. Budynek późnobarokowy, ukończony w 1787 roku (pierwotny wzmiankowany w 1333). Jednonawowy, wewnątrz na planie elipsy, z apsydą zamkniętą prezbiterium i kwadratową wieżą od zachodu. Wyposażenie głównie rokokowo-klasycystyczne, powstałe ok. 1790. W przekształconym ołtarzu głównym rzeźby św. Marcina, Piotra i Pawła oraz obraz św. Marcina. Chrzcielnica posiadająca stopę w formie splecionych delfinów na tle rozbudowanej oprawy z rzeźbionymi grupami Chrztu Chrystusa i Bogiem Ojcem w zwieńczeniu. Ambona ok. 1726 roku. W ołtarzu bocznym Pieta gotycka z końca XIV wieku.

12. Węglewo

Ciekawostką godną uwagi jest tu tor doświadczalny o długości 7,7 km zarządzany przez Instytut Kolejnictwa (dawniej Centrum Naukowo-Techniczne Kolejnictwa) i służący m.in. do testowania pojazdów szynowych, ich elementów i sieci trakcyjnej oraz Ośrodek Badań Mostów, Betonów i Kruszyw Instytutu Badawczego Dróg i Mostów.

13. Żmigród

Początki Żmigrodu osnute są legendą, ale trudno dziwić się temu, skoro najstarsze źródła mówią o osadzie istniejącej już w III okresie epoki brązu. Nowa osada powstała w 1253 roku i ulokowana została nad brzegami Baryczy, naprzeciw dawnej osady słowiańskiej Żunigród. Rok ten jest jednocześnie datą nadania praw miejskich. Paradoksalnie miasto swe powstanie zawdzięcza najazdowi tatarskiemu, który spustoszył tereny Śląska w 1241 roku. Lokalizacja nowych i odbudowa dawnych

osad zainicjowana i przeprowadzona została przez księcia wrocławskiego Henryka III, który pragnął odbudować tereny zniszczone pożogą wojenną. Gród został ufortyfikowany, otoczony solidną palisadą, wałami i fosą, zbudowano dwie bramy, które zlikwidowano dopiero w 1819 roku.

W swej historii Żmigród był też m.in. stolicą baronatu. Władysław Jagiellończyk otrzymał miasto jako lenno, które przekazał feudałowi polskiemu Zygmuntovi Kurzbachowi. Pięknego miasta nie ominęły nieszczęścia. Zniszczenia w czasie wojny trzydziestoletniej, zaraza, pożary, w tym największy na początku XVI wieku. Swe piętno odcisnęła również wojna siedmioletnia, przemarsze wojsk austriackich, pruskich i rosyjskich nie pozostały obojętne dla gospodarki miasta. Podobna sytuacja powtórzyła się na początku XIX wieku, kiedy to po wybuchu wojny francusko – pruskiej Żmigród zajmowali naprzemian Bawarczycy, Francuzi i Prusacy. Zawitały tu nawet wojska rosyjskie, ścigające wycofujące się spod Moskwy wojska napoleońskie.

Przez pewien czas w Żmigrodzie przebywali car Aleksander, król pruski Fryderyk Wilhelm III, Wielki Książę Konstanty i feldmarszałek Kutuzow. To podczas spotkania na zamku żmigrodzkim opracowano strategię decydującego etapu w wojnie przeciw Napoleonowi.

W 1931 roku na zamku gościł kanclerz rzeszy dr Bruning, który z przedstawicielami miasta rozmawiał o polepszeniu sytuacji gospodarczej na wschodnich wówczas obszarach niemieckich. Przełom XIX i XX wieku to jednocześnie czas intensywnej migracji, zwłaszcza młodych ludzi do centralnych regionów państwa niemieckiego. W roku 1939 ludność miasta wynosiła 4516 mieszkańców. W latach czterdziestych przez Żmigród przebiegała trasa przewozu polskich robotników przymusowych wywożonych do Niemiec.

Koniec wojny dla miasta to początek 1945 roku, kiedy X Korpus Pancerny Gwardii podporządkowany 4 Armii Pancernej generała pułkownika Dmitrija Leluszenki rozwijając atak wzdłuż Baryczy dotarł do Żmigrodu - 23 stycznia w jednodniowych walkach ulicznych garnizon niemiecki został pokonany.

Po wojnie Żmigród był zniszczony i zaminowany, spłonął zamek Hatzfeldów – ironią losu i historii jest to, iż zamek

został niemal nie naruszony podczas działań wojennych.

Zamek w Żmigrodzie wspominano po raz pierwszy w 1296 r. Przyпуска się, że była to jeszcze budowla drewniana. Następna informacja o *castrum* należącym do książąt oleśnickich pochodzi z 1375 r. Była to budowla na planie nieregularnym ze stojącą od północy wieżą i bramą wjazdową od południa, stojącą wśród rozlewisk rzeki Baryczy i otoczona fosą.

Wraz ze śmiercią ostatniego Piasta oleśnickiego, Konrada Białego, w 1492 roku miasto wraz z zamkiem przeszło na własność króla czeskiego Władysława Jagiellończyka, który to przekazał miejsce polskiemu feudałowi z Wielkopolski Zygmuntowi Korcbokowi (Kurzbachowi) z Witkowa

(Witkowskemu). Wilhelm Kurzbach był w 1560 roku budowniczym drugiej, obecnej wieży. Jest to budowla czworoboczna, czterokondygnacyjna o charakterze mieszkalno-obronnym.

Rodzina Kurzbachów władała zamkiem do 1592 r. kiedy to został sprzedany Adamowi Schaffgotschowi. Na przełomie XVI i XVII w. zamek był dwukrotnie niszczone przez pożary. Odbudowany i silnie umocniony zamek przez dwa lata skutecznie odpierał ataki wojsk szwedzkich. Zdobyty został w 1642 r. i służył Szwedom przez następne 8 lat jako baza wypadowa na Śląsk.

Od połowy XVII w., aż do końca II wojny światowej właścicielami była rodzina von Hattzfeld. Melchior von Hattzfeld, feldmarszałek austriacki, dokonał przebudowy zamku na okazały barokowy pałac w latach 1655-1657. Średniowieczne budynki zostały usunięte i zachowała się jedynie stojąca do dziś wieża. Pałac zmodernizowano w XVIII w.

W dniu 9 lipca 1813 roku spotkali się na zamku car Rosji Aleksander I, król pruski Fryderyk Wilhelm III oraz

posłowie angielski i austriacki aby opracować plan ostatecznego pokonania Napoleona. W XIX w. zdjęto z wieży czterospadowy dach i dobudowano górne partie ozdabiając je neogotyckim krenelażem.

Pałac został zniszczony w 1945 r. i nie został dotąd odbudowany. Ocalała jedynie wieża, która została odrestaurowana na zewnątrz. W latach 70. ubiegłego stulecia dokonano wyburzenia ogromnej części ruin pałacu. Gruz wywieziono, a pozostała drobna część zachowanych ruin stanowi mały procent oryginalnej wielkości pałacu. W 2007 roku rozpoczęto odrestaurowywanie tejże zachowanej części ruin oraz wnętrza wieży, wykorzystując środki unijne.

Kościół przylega do rynku od strony wschodniej. W roku 1597 rozpoczęto jego budowę na miejscu poprzedniego. Starą świątynię rozebrano i przeniesiono na inne miejsce. Po wybudowaniu nowego kościoła okazało się, że jego wieża przechyliła się, grożąc upadkiem. Aby temu zapobiec, dobudowano wspierające boczne mury, które zachowały się do dziś.

W 1702 r. kościół spłonął, odbudowano go w 1723 r. Obecnie stanowi trójnawową bazylikę, do której wnętrza prowadzi renesansowy portal, nad którym widnieje herb fundatora Schaffgotscha i jego małżonki Katarzyny. W kościele można podziwiać obrazy pochodzące z XVII i XVIII w. Na zewnętrznych ścianach kościoła znajdują się płyty nagrobkowe pamiętające XVI w.

14. Powidzko

Wieś posiada długą historię, wzmiankowana była już w 1223 roku, po wojnie trzydziestoletniej przeszła w ręce Hattzfeldów, którzy pozostali właścicielami miejscowości do II wojny światowej. Godny uwagi jest tutaj późnobarokowy kościół parafialny św. Jana Chrzciciela. W swej obecnej bryle wzniesiony w latach 1787-88 (pierwotny wzmiankowany w 1329). Klasyczna jednonawowa konstrukcja świątyni. Wewnątrz polichromie, witraże oraz bogate wyposażenie – głównie klasycystyczne.

15. Kuźniczysko

W Miejscowości znajduje się kościół pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny z 1746 roku, otoczony murem z bramą z końca XIX wieku, mur wokół cmentarza z bramą, dawny cmentarz parafialny z XV wieku, Kościół filialny z początku XX wieku, zespół dworski: dawny młyn dworski z końca XVIII wieku oraz park dworski z XIX wieku. We wsi znajduje się stanowisko hutnicze (d. dymarki) z XIII – XIV w., a w jej okolicach położony jest odcinek rzeki Sąsiecnicy prowadzący do mostu drogowego przy wsi Koczurki o powierzchni ok. 5 ha, ze stanowiskiem naturalnej populacji nizinnej pstrąga potokowego. Ciekawostką jest, iż na terenie miejscowości występuje dąb szypułkowy, który jest pomnikiem przyrody.